

'Bijpraten in de geschiedenis. Blijkbaar was dat nodig.'

INTERVIEW MET GEERT MAK

Wat heeft successchrijver Geert Mak de geschiedenisdocenten te vertellen? En heeft hij nog een boodschap voor onze aanstaande examenlessen over WO I? Binnenkort is de documentaire *In Europa* wekelijks op tv te zien, zodat de interesse in de twintigste-eeuwse geschiedenis van ons continent vast en zeker weer zal stijgen. Een gesprek met dé geschiedenisleraar van Nederland.

Een zonnige lenteochtend, een stijlvol grachtenpand van de uitgever in hartje Amsterdam en Geert Mak die je vriendelijk ontvangt en alle tijd voor je neemt. Een prima ambiance voor een tweegesprek. Al is Mak dan van huis uit geen historicus, zijn boeken *Hoe God verdween uit Jorwerd*, *De Eeuw van mijn vader*, en *In Europa* hebben inmiddels status verworven. Ze beant-

'IK HAD LIEVER 20.000 EXEMPLAREN VAN MIJN BOEK VERKOCHT DAN DIE 400.000.'

woordden aan een kennelijke vraag van het lezerspubliek naar overzichtswerken die het recente verleden persoonlijk en aanschouwelijk maken. 'Zo bijzonder is het nou ook weer niet wat ik geschreven heb,' merkt Mak bescheiden op. 'Bijpraten in de geschiedenis. Blijkbaar was dat nodig.'

Wat vindt u van het examenonderwerp 'Ten Oorlog'?
'Ik vind het een uitstekend thema, zeker voor Nederland, omdat de Eerste Wereldoorlog bij ons altijd een

beetje is weggemoffeld. Nederland heeft het grote geluk gehad de Eerste Wereldoorlog niet te hoeven meemaken. Nederland was het kind van de familie dat toevallig uit logeren was op het moment dat het huis in brand vloog. Het heeft daarmee een essentiële Europese ervaring gemist. De naïviteit, de afstand die Nederland hield tot het Europese gebeuren, totdat het daar op 10 mei 1940 met geweld in geslingerd werd! Ook het niet doorvoelen van de gevaren die die oorlog in de omliggende landen teweeg heeft gebracht.'

Toch heeft Mak kritiek op de opzet van het nieuwe CSE-onderwerp:

'Ik vind het historisch een beetje raar. Zo langzamerhand zien veel historici – onder wie ikzelf – de Eerste en de Tweede Wereldoorlog als één complex, met een soort twintigjarige wapenstilstand ertussen. Een complex van oorlogen dat draaide om een machtig Duitsland dat instabiel was en zijn plaats binnen Europa niet kon vinden. De aanzet tot de Tweede Wereldoorlog had zeker onderdeel van de opzet moeten zijn. Door alleen de Eerste Wereldoorlog eruit te lichten, denk ik dat je het niet in de goede context zet.'

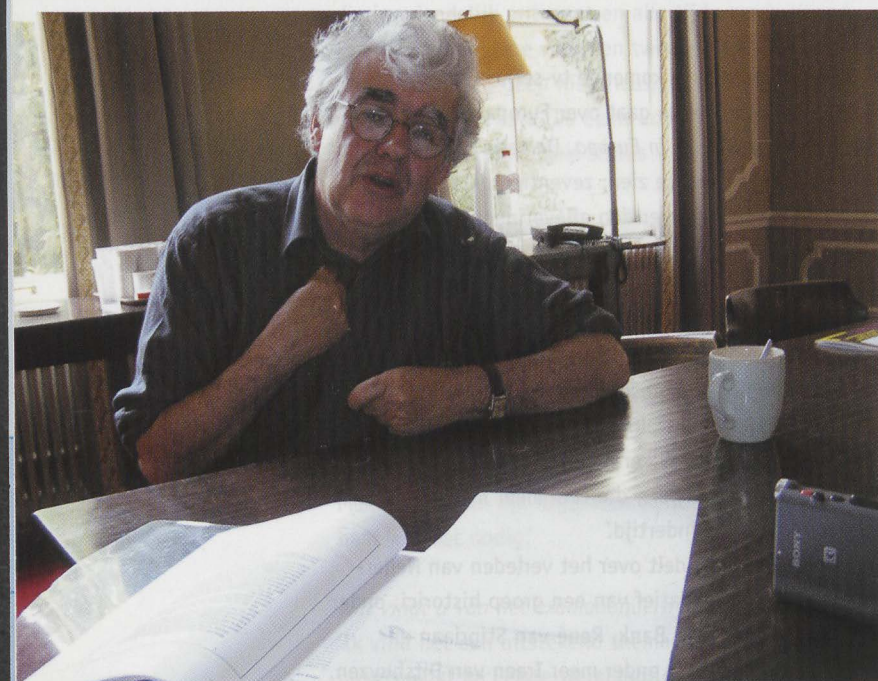
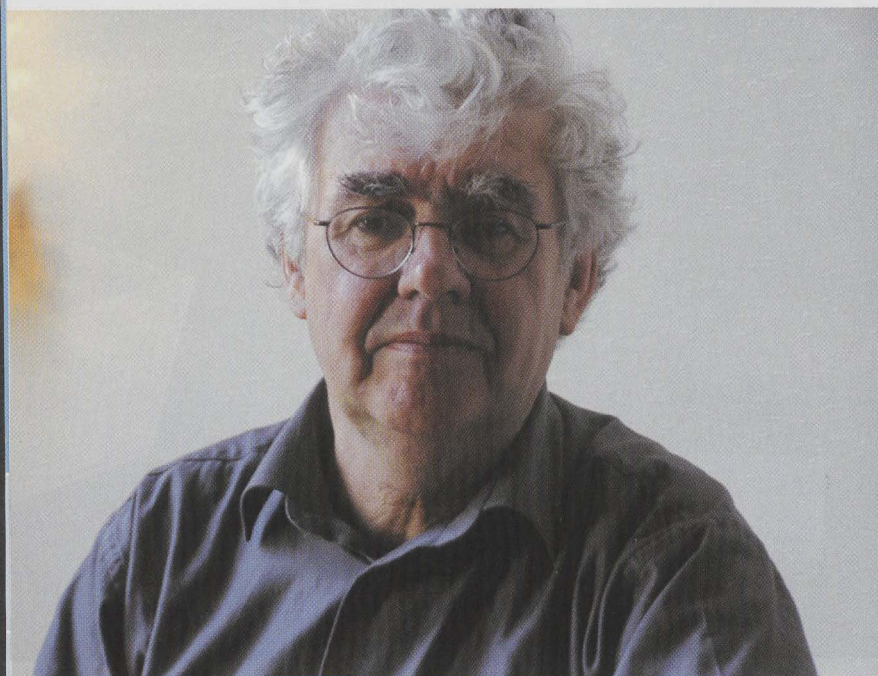
Mak heeft ook grote bezwaren tegen de thematische aanpak van het geschiedenisonderwijs. De algemene kennis wordt onvoldoende aangebracht. 'Bij lezingen merk ik een schreeuwende behoefte aan overzichten. Aan de ene kant vind ik het fantastisch dat er bijna 400.000 mensen mijn boek *In Europa* hebben gekocht. Tegelijk zegt het iets over het geschiedenisonderwijs. Ik had er liever maar 20.000 van verkocht. En dat dan de hele Nederlandse bevolking had gezegd: ja hoor, dat weten we allemaal al wel. Maar ik kom te veel mensen tegen die alles weten van de industriële ontwikkelingen in Lancashire en geen sodemieter van het Nederland van eind negentiende eeuw met de industrialisatie en het ontstaan van het moderne burgerschap. Lancashire. Ik ben helemaal niet nationalistisch, maar waarom niet Enschede, Eindhoven of Maastricht? Er is iets uit balans tussen algemene ondergrond en specialisatie. Ik ga steigeren als ik het woord 'thema' hoor. Timmer die basis er eerst in!'

Twee tv-series

Mak vertelt over twee komende tv-series waarbij hij betrokken is. De eerste gaat over Europa en is een verfilming van zijn boek *In Europa*. De serie is vanaf begin november bij de vpro te zien; zeventien delen tot maart 2008, en eveneens zeventien afleveringen in het najaar 2008-2009. De serie volgt het boek chronologisch, maar gaat in sommige opzichten verder. Zelfs de kleinzoon van Gravilo Princip komt aan het woord over zijn grootvader, de moordenaar van Franz Ferdinand. Of neem de Belgische mijnopruimingsdienst die nog elke dag mijnen uit 1914-1918 laat ontploffen. 'Als het goed gaat wordt de tv-serie soms nog rijker dan het boek. Ik ben zeer jaloers op de researchers, die veel meer mensen hebben opgespoord dan ik indertijd.'

De tweede serie handelt over het verleden van Nederland. Het is een initiatief van een groep historici, onder wie Piet de Rooy, Jan Bank, René van Stipriaan en wordt uitgevoerd door onder meer Ireen van Ditschuyzen,

Ad van Liempt en Aukje Holtrop. Een collectief product, vanaf najaar 2008, acht grote delen. Mak: 'Het is bedoeld om jonge Nederlanders, nieuwe Nederlanders en Nederlanders in het algemeen helemaal bij te spijkeren. Er zitten lokale werkgroepen in en er komt een enorme spin-off naar het onderwijs. Per provincie wordt het verbreed. Het wordt een hele grote toestand!'

Daar zit vast en zeker de canon van Nederland in verwerkt.

'We werken nauw samen met Frits van Oostrom. Maar ik moet zeggen: wij waren eerder! Er waren natuurlijk allang allerlei commissies bezig, maar wij waren de eersten die een canon publiceerden, in het najaar van 2004. Voor ons was het eigenlijk alleen maar een *outline*, een eerste opzet voor die serie. Jan (Bank) en Piet (de Rooy) hebben met dat doel voor ogen redelijk voor de vuist weg - maar goed doordacht! - een canon geschreven. En *NRC Handelsblad* vond het interessant om die outline te publiceren als proefballonnetje. Nou, dat gaf me een discussie! Heel goed.'

'Al die canons, dat zijn pizzabodems. Elke leraar en publicist moet daar zijn eigen ding mee doen. Die discussie daarna is zeker zo interessant. Ook alle fouten die ontdekt worden, leemtes zoals Anthonie van Leeuwenhoek: iedereen wordt erop geattendeerd. Dat hele circus is zeer verrijkend. Ik vind wel dat een canon na tien jaar weggesmeten moet worden.'

'Er wordt nu door meerdere mensen hard gewerkt en geschreven aan die serie, maar één uitgangspunt is wel duidelijk: het wordt niet een geschiedenis van de grote massa en een paar helden. Daar doen we niet aan. Er zitten wel hoofdpersonen in, maar dat kunnen soms ook heel gewone mensen zijn. Het is een Nederlandse geschiedenis, maar tegelijk bekijken we Nederland als de noord-westhoek van Europa. Voortdurend wordt getoond hoe bijvoorbeeld de slag in het Teutoburger Woud van essentiële invloed is geweest. Het houdt niet op bij Lobith. En dat Nederland niet door Willem van Oranje bijeen is geveegd, maar dat het heel goed mogelijk was geweest dat het Bourgondische rijk was blijven bestaan, en dat het van toevallige huwelijken of sterfgevallen afhing dat het anders is gelopen. Heel wat mythes gaan aan flarden: het verhaal van de Bataven, de Tachtigjarige Oorlog als vrijheidstrijd, noem maar op.'

Oercatastrofe WO I

Ik breng het gesprek op de Eerste Wereldoorlog. Hoe ziet hij die? Als de oercatastrofe, waar alle andere twintigste-eeuwse ellende uit voortkwam?

'Ik denk er anders over. Die oorlog hing in de lucht.

Van alle kanten - behalve van de paar staatslieden, generaals en intellectuelen die er verstand van hadden - werd gedacht dat het een korte oorlog zou zijn, met Kerstmis gepiept. Onder historici is *if-history* streng verboden, maar: stel dat in 1912-13 het plan-Rathenau, een soort ontwapeningsprogramma, was aangenomen dan was alles misschien anders gelopen. Ik denk bijvoorbeeld dat de grote massa minder geneigd zou zijn tot extremiteiten, dat bijvoorbeeld de Russische Revolutie zich veel gematigder, sociaal-democratischer zou hebben ontwikkeld. De ontwikkeling van het continent zou veel geleidelijker zijn verlopen. Misschien - het is roeren in koffiedik - zou een aantal heel negatieve ontwikkelingen voorkomen zijn. Al die bewegingen (fascisme, nazisme, communisme, JvO) hadden een koortsig nationalistisch karakter, en ook sterke trekken van zuivering, van maakbaarheid, van het ordenen van de chaos. Dat soort idealen komt bijna altijd voort uit grote angst en onzekerheid. De bron van die angst en onzekerheid is de Eerste Wereldoorlog. Grote delen van de bevolking zijn toen zwaar geradicaliseerd.

De stofomschrijving spreekt over soldaten in WO I als daders van misdrijven; u schrijft zelf in navolging van Sassoon over de 'lust tot kill'. Bestond die echt?

'Je moet onderscheid maken. Aan de ene kant is er het fenomeen van het heldendom, de opoffering, de romantiek. Aan de andere kant is er wat uit verhalen van getuigen naar voren komt, de veteranen die in de jaren zeventig en tachtig door Lyn Macdonald zijn geboekstaafd. Zij heeft honderden mannen geïnterviewd. De *lust to kill* speelde wel degelijk een rol. Maar daarnaast was er ook altijd de angst te doden, vooral de eerste keer. Het zijn die 'hij-of-ik'-verhalen. Die bepalen veel van de naoorlogse trauma's. Na een lezing in Duitsland vertelde een oudere dame me dat haar schoonvader tijdens een schermutseling in een loopgraaf een Franse leeftijdgenoot met zijn bajonet had doodgestoken, anders was hijzelf gedood. Even later trof hij in de portefeuille van die dode Fransman familiekiekjes aan, van zijn ouders, van zijn liefje. En zijn naam: laten we hem Pierre Blanchard noemen. Wel, deze Duitse soldaat is pas ergens in de jaren tachtig op hoge leeftijd overleden. Maar heel zijn leven, op alle belangrijke momenten - toen hij trouwde, toen zijn eerste kind geboren werd - voelde hij deze Pierre Blanchard naast zich staan; dit is wat jij had moeten meemaken, Pierre! Ik moest jou eerst doden, opdat ik dit moment beleef. Tot in zijn stervensuur bleef Pierre zo aan zijn zijde staan.' 'Wat vaak onderbelicht blijft is de *live and let live*-strategie. In alle delen van het front lagen de soldaten op

korte afstand van de vijand. Vaak vermeden ze juist vuurcontact, om zelf niet geraakt te worden. Dat is gedocumenteerd. Als er een officier in de buurt was, schoten ze voor de vorm, maar vaak over de hoofden van de vijand heen, die bij hen hetzelfde deed. Opzettelijk probeerden ze elkaars veldkeukens te ontzien. Want je wist zeker: als wij die van hen aan flarden schieten, dan is die van ons er binnen vijf minuten ook geweest. Wat je ook niet moet onderschatten in de geest van muiterij en opstandigheid, bijvoorbeeld in 1917 onder de Franse soldaten aan het westfront. De soldaten zongen de Internationale. Lees er Louis Barthas maar op na. Ook Robert Graves schrijft erover. Onderschat het revolutionaire idealisme niet.'

Misleide generatie

De sociaal-democratie heeft in 1914 voor de oorlogsbegrotingen gestemd. Hoe is het te verklaren dat hun internationalisme toen plots verdween?

'De sociaal-democratische beweging toonde voor 1914 twee gezichten. Aan de ene kant was er het revolutionaire idealisme. Aan de andere kant was er ook een geweldig verlangen van de leiders om erbij te horen, bij de machthebbers. Macht was nu eenmaal nationaal verpakt. Wilde men er deel aan hebben, moest men deel van het systeem willen worden. De oorlog heeft het idealisme enerzijds dus onderdrukt. Maar later in de oorlog toch ook weer aangejaagd. Soldaten in de loopgraven zie je radicaliseren. Lees maar het boek van Haffner over de Duitse revolutie van 1918-1919. De jonge mannen pikten de oude orde niet langer. Er is een cynische naoorlogse generatie ontstaan. Die zei: weg met de bombast, weg met de schone schijn! Ze eisten waarach-

'AL DIE CANONS, DAT ZIJN PIZZABODEMS.'

tigheid. Je ziet het niet alleen in de literatuur. Ook in de bouwkunst, zie bijvoorbeeld Bauhaus, de nieuwe zakelijkheid. Alle vormen waren immers bedrog. Weg met de franje! We laten ons niet meer belazeren: dat was de toon. Een misleide generatie verhef haar stem.'

'In 1914 had men een oorlogsconcept voor ogen uit 1870. Ondertussen waren er enorme technische ontwikkelingen geweest, de mitrailleur, het gas, veel zwaardere artillerie, de spoorlijnen, het vliegtuig. Dat maakte de oorlog compleet anders. Dat hadden die generaals in de gaten, maar de burgers totaal niet.'

Mak ziet een duidelijke een parallel met het heden: 'Op dit moment hebben we een fase in de eenentwintigste eeuw waarin een heel ander concept van oorlog is

ontstaan. Oorlog tussen staten maakt plaats voor een veel chaotischer fenomeen. Irak is een schrikbarend voorbeeld van hoe het uit de klauwen kan lopen. In de Kosovo-oorlog ging het nog om gestuurde militie met wie je een deal kon sluiten. In Irak zijn geen deals te sluiten. Als we niet uitkijken wordt het Iraakse model dat van de toekomst.'

'WE ZITTEN ERMEE DAT HET MACHTIGSTE LAND OP DIT MOMENT DRAAIT MET EEN VOLSTREKT INCOMPETENTE REGERING.'

'Ik praat met Amerikaanse diplomaten: die worden helemaal gek van ellende. Ze hebben een voortreffelijke diplomatieke dienst, maar op dit moment tellen ze de dagen dat Bush er nog zit af en hopen dat er geen grote rampen gebeuren. We zitten ermee dat het machtigste land op dit moment wordt geleid door een gecorrumpeerde en volstrekt incompetente regering. In de twintigste eeuw zag je hoe de Verenigde Staten een stabiliserende rol speelden, ze hebben ons uit de prut van de Eerste Wereldoorlog geholpen, en uit de Tweede Wereldoorlog, tussendoor hebben ze de schulden verlicht, het Marshallplan ontworpen, de Russen getemd, Kosovo opgelost. Amerika is altijd een stabiliserende factor geweest, maar nu is het een destabiliserende factor.

Terug naar 1914. Kunnen we wat leren van de Donaumonarchie, die multinationale staat?

'Ik voel warme genegenheid voor de Donaumonarchie, als voor een oud, verrot huis. Toch kijk ik daar nog wel eens met een half oog naar: als model voor de toekomst van de EU. Het idee van een federatieve staat, lijkend op de VS, is definitief voorbij. De oude nationale identiteiten kun je niet opheffen. De EU is een volstrekt uniek historisch fenomeen, zoals de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden dat ook was. Nergens was zoiets eerder ontstaan, en toch hield die Republiek tweehonderd jaar stand. Ook de EU is iets totaal nieuws, supranationaal.'

Mak staat dan ook uiterst kritisch tegenover de huidige Nederlandse houding ten aanzien van Europa. 'Het is allemaal nogal laf, angstig, provinciaal. Onze problemen voor de eenentwintigste eeuw zijn voor een belangrijk deel supranationaal. Natuurlijk moet je zorgen dat wat je nationaal kunt regelen, nationaal geregeld moet worden, daarin hebben ze wel gelijk. Maar tegelijkertijd moeten we die Europese Unie op onze blote knietjes bedanken voor alle vrede, welvaart en stabiliteit die we eraan te danken hebben. Dat is allerm minst een vanzelf-

sprekendheid.'

Later voegt Mak hier nog aan toe: 'Eind juni is het Europese proces ternauwernood aan een debacle ontsnapt. dat was historische belang van die top, niet die paar concessies om dwarsliggers als ons tevreden te stellen. Nederland gold in dergelijke situaties ooit als een belangrijke *honest broker*. Nu speelde het hierin geen enkele rol.'

'Die Donaumonarchie had een balans gevonden tussen eenheid en verscheidenheid, waar de EU best eens naar mag kijken, aldus Mak. 'De landsdelen hadden een mate van zelfstandigheid, maar toch was er een gemeenschappelijke cultuur. Het leger was een belangrijke bindende factor. Zie hoe Joseph Roth in *Radetskymars* die maatschappij beschrijft: hoe het garnizoen in elk stadje een rol speelde, en al die nationaliteiten in het leger zaten. De hoofdstad Wenen speelde een grote rol, een multi-etnische stad. Er was een bestuurscultuur die, met al zijn corruptie en autoritaire trekken, toch ook een interessante mengeling vormde. Elk van die volkeren speelde wel een rolletje. Het was een geestige mengcultuur. Bij de bovenlaag, maar ook de hogere burgerij. In Europa zie ik, los van al het geroep over instituties en constituties, een zelfde niveau van Europa-in-de-praktijk. Dat zie je op wetenschappelijk niveau, heel sterk op handels- en bedrijfsniveau, toerisme. Het bedrijfsleven kakelt niet, maar dóet. Die Europese eenwording op bedrijfsniveau is spectaculair. Iedere fietsfabrikant heeft al lang een compagnon in Slowakije of waar dan ook. Een enorme verwevenheid. Die is nu al zo sterk dat de EU niet meer is weg te denken!'

Is Nederland kortzichtig als het om Europa gaat?

'We zijn bang. Nederland is binnen de Europese verhoudingen momenteel malle jantje. Ik praat vrij veel met Europese diplomaten. Die vragen na een kwartiertje vaak voorzichtig hoe het in Nederland nu gaat, alsof ze informeren naar een ziek familielid. En dan zuchten ze, en ze zeggen: "Nederland was altijd zo'n interessant land, altijd voortrekker. En nu..." Ik denk dat dat eens zou moeten doordringen. Voor Nederland als centraal doorgangsland is afzijdigheid zoals van Zwitserland of Noorwegen geen optie. Je moet je politiek verbinden met andere kleine landen, zeker in Benelux-verband: je hebt geen macht, maar je hebt wel de mogelijkheid slimme plannen te bedenken, wat anderen niet durven omdat ze vastgekluisd zitten in hun machtsverhoudingen. Neem Claude Juncker van Luxemburg, die heeft een waanzinnig gezag, premier van een landje van niks. Er komt veel creativiteit van onze zuiderburen. Nederland laat het volstrekt afweten. Leiderschap is

niet alleen volgelijng zijn, maar ook: durven regisseren, en tegen de mensen zeggen: sorry, wat jullie willen kan nu even niet.'

Nog eenmaal WO I: was generaal Haig in uw ogen een 'butcher' of paste die man gewoon in zijn tijd?

'De klassieke opvatting is: Haig was een butcher. Die huldig ik in mijn boek ook. Anderen zeggen: hij leverde toch maar een fenomenale prestatie. Het Britse leger was in de kern een klein, koloniaal leger. In korte tijd heeft hij het omgetimmerd tot een miljoenenleger, een volksleger. Een gigantische prestatie, dat moet ik hem nageven. En wát je ook over rangen en standen kunt zeggen, het dodenpercentage onder officieren was in het Britse leger stukken hoger dan onder de manschappen. Wat Haig parten speelde was: hij organiseerde een democratisch leger, zonder het bijbehorende democratische theater. Hij had een aristocratische inslag. De enige manier om de verantwoordelijkheid te dragen was: de feiten niet onder ogen te zien. Hij zou gek geworden zijn, en hij wist dat hij niet gek mocht worden. Hij bleef op afstand, dat was puur een kwestie van zelfbehoud: een houding die, als ik heel diep doordenk, liet dat zien dat hij ergens juist wél gevoelens had.'

Grote omdraaiing

'Er is wel iets anders: de Eerste Wereldoorlog is een grote omdraaiing. Er is door de hogere standen in de Eerste Wereldoorlog enorm geleden, Churchill ging zelf persoonlijk ten oorlog. Een groot verschil met de huidige oorlogen is dat die allemaal worden uitgevochten door schlemielen, en kinderen van schlemielen. Er is geen enkele Amerikaanse senator die een zoon of dochter in het

leger heeft! Terwijl dat in de vroegere oorlogen als plicht werd beschouwd: jij neemt een gruwelijke beslissing, maar je onttrekt je persoonlijk niet aan de consequenties. Tegenwoordig is er een politiek leiderschap waarbij mensen op geen enkele manier bereid zijn consequenties te nemen voor eigen beslissingen. Dat geldt niet alleen voor leiders, maar voor hele bevolkingen. Wij willen wel oorlogen in Irak en Afghanistan, maar eigenlijk vinden we het onbehoorlijk als onder onze soldaten ook slachtoffers vallen. We willen dolgraag in dat soort landen bombarderen, maar wel via drones (pilootloze vliegtuigen JvO), bestuurd vanuit Arizona. We willen wel vechten, maar laten het vuile werk maar al te vaak uitvoeren door Mexicaanse jongens en meisjes.'

'ER IS DOOR DE HOGERE STANDEN IN DE EERSTE WERELDOORLOG ENORM GELEDEN.'

'De Eerste Wereldoorlog wordt een symbool. Op een goede manier zoals dat in Ieper in het Museum 'In Flanders Fields' gebeurt, een echt antioorlogsmuseum. Toen de oorlog in Irak begon, was daar een spontane demonstratie van een heleboel mensen tegen die oorlog, en waar gingen ze heen? Naar de Menenpoort. Dat vind ik mooi, het staat symbool voor wat je tot alle prijs wilt voorkomen. De geest moet in de fles blijven. Maar je ziet steeds meer musea met kanongeknal, en effecten, het is ook divertissement, omdat de slachtoffers bijna allemaal verdwenen zijn.'

Op de valreep merkt Mak nog op: 'Er waren daar in Ieper veel jongeren. Je ziet dan wat goed geschiedenisonderwijs kan doen!'

De Menenpoort te Ieper. Erop staan de namen van de bijna 55.000 vermiste Britse soldaten. Sinds 1928 wordt daar elke avond de 'Last Post' geblazen.